

змістом були вже неодноразово (наприклад, «Графічні засоби інформації»). Є відомості, що в багатьох країнах Європи вже давно відійшли від традиційної назви «Креслення». Значного поширення набула назва «Основи технічної інформації» з відповідним змістовим наповненням цього предмета. Звісно, що варіантів назв може бути безліч, але всіх їх повинна об'єднувати одна спільна мета – забезпечити формування в учнів знань і вмінь, необхідних для оперування графічними засобами будь-якого рівня абстрагування від реальних властивостей предметів і їх відношень у просторі, вмінь переводити умовні знакові моделі в наочні, вмінь сприймати, зберігати і опрацьовувати будь-яку інформацію загальноприйнятою в науці і техніці графічною мовою. А все це в цілому і буде визначати графічну культуру кожного школяра. Розглядаючи можливості формування графічної культури школяра, не слід думати, що в першу чергу слід замінити назву і зміст традиційного курсу креслення. Якраз із цим і не варто поспішати, адже існуючий курс креслення підпорядкований сталій методичній системі, досить повно відображений в ще не так давно виданих методичних посібниках для вчителів. Починати потрібно з іншого. Насамперед потрібна зміна відношення до самого курсу в школі, поява нового бачення можливостей цього предмета, усвідомлення зростання важливості та ролі графічної інформації в житті суспільства (адже інформатизацію визнано закономірним явищем, то чому принижується роль її матеріальних засобів?). З іншого боку, учителі всіх предметів повинні об'єднати свої зусилля для формування справжньої графічної культури школярів. Для цього потрібне беззаперечне дотримання єдиного термінологічного і графічного режиму в школі, дотримання спільних і цілеспрямованих вимог щодо культури застосування графічної інформації, щодо формування у школярів постійної потреби користуватись графічними засобами передачі інформації. Коли така діяльність стане нормою, то це і буде запорукою того, що графічна культура займе належне місце в системі особистісних цінностей кожного школяра.

Володимир Андріяшин, Володимир Зворський

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Глибокі деформації у суспільному виробництві, перехід до ринкової економіки без відповідної підготовки кадрового потенціалу спричинили розлад механізмів трудових і ціннісних орієнтацій населення України, мотивації до праці, що є першопричиною значних зовнішніх і внутрішніх втрат, які несе суспільство. Послаблення ролі людини праці, в свою чергу, означає, що велика частина духовного потенціалу суспільства в трудовій діяльності не реалізується.

У психолого-педагогічній літературі ціннісні орієнтації в основному характеризуються через ряд ознак, що відповідають внутрішній структурі особистості. Вони розглядаються як важливий елемент цієї структури набутий через життєвий досвід індивіда, всією сукупністю його переживань. Іншою ознакою ціннісних орієнтацій є їхня функція, що полягає по відмежовуванні значного для даної людини від незначного, другорядного.

У визначенні поняття, ціннісна орієнтація особистості єдиний підхід відсутній. Даний термін пояснюється як система ціннісних уявлень, що функціонують у психіці особистості як цілісна функціональна одиниця, як фіксована у психіці індивідуальна і соціально зумовлена загальна спрямованість на мету і засоби діяльності у будь-яких сферах, як фіксована установка на мету і засоби соціальної діяльності.

Серед багатьох дефініцій у науковій літературі інтерпретація орієнтацій і цінностей здійснюється через розуміння понять «установка», «ставлення», «спрямованість», «уявлення» тощо.

«Педагогічний аспект проблеми ціннісних орієнтацій, – визначає М.Казакіна, – у загальному вигляді, очевидно, і полягає у тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей... зробити предметом усвідомлення і переживання як особливих потреб свідомості, освоєння, реалізації цих цінностей. Тільки у цьому випадку вони можуть виступати у ролі регуляторів теперішньої і майбутньої поведінки» [1, 70].

Педагоги, озброївшись поняттям ціннісної орієнтації, визначеним в соціології і

психології, роблять дослідження суті і функцій ціннісних орієнтацій з позицій предмету своєї діяльності – процесу виховання. При цьому педагогіка в основному досліджує технологічну сторону формування ціннісних орієнтацій, від чого психологія у певних випадках може відхилитися. Педагогіка досліджує ціннісні орієнтації з точки зору продуктивності управління даним процесом для вирішення тих завдань, які суспільство поставило перед системою освіти як першочергові.

Більшість педагогів-дослідників, визначаючи цінності орієнтації сходяться на тому, що це установки особистості на ті чи інші соціальні цінності, переважно відношення до деяких з них, динамічний стан готовності до означеної форми реагування, що включає в себе як момент стимулювання до діяльності, так і момент спрямованості.

Під час вивчення ціннісних орієнтацій особистості, на конкретну працю у сфері матеріального і нематеріального виробництва інтерпретуються вченими як професійні ціннісні орієнтації. У сфері професійної діяльності як цінності виступають відображені у свідомості суб'єкта сторони, елементи і умови професійної діяльності, володіючи значенням і виконуючи щодо нього регулятивні функції. Оскільки кінцевим результатом такого дослідження є розробка ефективного змісту і засобів формування професійних ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчальної трудової діяльності, то у найбільш узагальненому розумінні суті і для вирішення досліджуваної проблеми можна допустити, що процес навчально-трудова діяльність забезпечує формування професійних ціннісних орієнтацій учнів, що мають значення для особистості і суспільства, якщо в ньому є відповідність його мети, можливості її досягнення (функцій процесу) і структури процесу його внутрішньої організації, що забезпечує існування і реалізацію цих можливостей. Оскільки адекватність мети, функцій і структури навчально-виховного процесу істотна ознака його цілісності та ефективності, то при цьому мета повинна розкривати вимоги до структури професійних ціннісних орієнтацій учнів відповідно до можливостей змісту навчання і виховання.

Правильне виявлення основної ланки в особистісній сфері дає можливість виховувати, в першу чергу, стрижневі провідні ціннісні орієнтації, які є фундаментом для розвитку інших особистісно важливих орієнтацій. Отже, педагогічно обгрунтоване управління передбачає реалізацію цілей, функцій, структури і разом з тим є передумовою формування професійних ціннісних орієнтацій учнів.

Ціннісні орієнтації учнівської молоді, будучи конкретними, як правило, мають спрямованість на певну діяльність, яка задовольняє чи задовольнить у перспективі потреби особистості, які переростають у професійні інтереси та відповідну мотивацію.

У дослідженні З.Павлютенкової, присвяченому формуванню професійних ціннісних орієнтацій учнів ПТУ поняття «професійна ціннісна орієнтація» розглядається як «вибіркове стійке ставлення людини до різноманітних аспектів професійної діяльності, специфічних ознак професійної праці, характеристиками професії» [2, 12].

Іншого підходу дотримується П.Ігнатенко у процесі дослідження формування професійних ціннісних орієнтацій старшокласників на працю у сфері обслуговування. Розглядаючи ціннісні орієнтації у системі «потреби-інтереси-мотиви-цілі-вибір (рішення) - цінності», автор визначає ціннісні орієнтації як «спрямованість особистості відповідно до її потреб» [3, 13]. При цьому ціннісні орієнтації учнів на конкретну працю у сфері матеріального і нематеріального виробництва автор класифікує як професійні ціннісні орієнтації.

Дослідження показують, що при формуванні ціннісних орієнтацій учнів у якості цінності можуть сприйматися як узагальнені, такі як освіта і праця, як найбільш значні для учнів. Так і більш конкретні. До останніх у процесі формування професійних ціннісних орієнтацій школярів може належати визначена професія, конкретна спеціальність, трудова діяльність, за допомогою якої і можна забезпечити задоволення різноманітних життєвих потреб трудівника.

І цілком зрозумілим є те, що у процесі професійної підготовки учнівської молоді цінністю можуть виступати специфічні ознаки професійної праці, характеристики професії.

Слід відзначити, що у педагогічній літературі існують різні підходи до класифікації цінностей. В зв'язку з тим, що ціннісні орієнтації взаємозв'язані з іншими компонентами потребнісно-мотиваційної сфери діяльності людини і здатні до перетворення при переході на

більш високий рівень сформованості, необхідно розширити аналіз класифікації цінностей до класифікації мотивів.

У соціально-педагогічному дослідженні М.Титми в основу класифікації покладено цілі через вибір професії і пов'язані із важливістю діяльності для тих, хто вибирає, тобто суб'єктів вибору. До першої групи належать цінності, пов'язані із самовизначенням людини у професійній діяльності (самоствердження, самовдосконалення) та інші. Друга група – цінності професії, вираження соціальних наслідків праці в широкому розумінні (моральна, матеріальна винагорода за працю, малозмістовна для працівника, але необхідна для суспільства). Третя група – це цінності найвищого рівня, які проявляються у всіх сферах життя. Четверта група – цінності, які відображають специфічні властивості тієї чи іншої професійної діяльності: нерегламентований робочий час, престиж серед друзів і знайомих, визнання суспільством, влада та інші.

Однак, на наш погляд, у класифікації не відображені цінності, пов'язані з привабливістю безпосереднього змісту виконуваної роботи для людини, що свідчить про недостатньо повний обсяг цінностей професійної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях неоднозначно вирішується питання про критерії сформованості в учнівській молоді професійних ціннісних орієнтацій. Так, П.Ігнатенко визначає рівень сформованості професійних ціннісних орієнтацій школярів у сфері обслуговування за такими критеріями, як: потреби учня у праці взагалі і обслуговувальній праці частково; система усвідомленого ставлення й установок на працю у цій сфері; інтереси пов'язані з усвідомленням і вказуючи, у якій мірі його цінності можуть задовольнити потреби, виникаючі у зв'язку з ними; мотиви, які впливають на цілеспрямовані дії відносно цих цінностей; цілі, що є тими цінностями конкретної праці в сфері обслуговування, на які орієнтуються учні у виборі заданої професії [3, 14-15]. Однак, у цьому випадку на вибір критеріїв накладається підхід до ціннісної орієнтації як «спрямованості особистості». Така система критеріїв, на наш погляд, має труднощі використання на практиці, по-перше, внаслідок громіздкості, по-друге, у складності встановлення кордону у структурі особистості кожного з компонентів.

Найбільш вдалим, з точки зору відображення суті ціннісних орієнтацій у структурі особистості і прийняття для застосування на практиці, являється підхід до визначення критеріїв, запропонований З.Павлютенковою [2]. Серед останніх автор виділяє розуміння, емоційне сприйняття і фактичну участь у діяльності. При цьому автор класифікує критерії за виявленням орієнтацій учнів на моральні цінності професії, пізнавальні цінності професійної діяльності, орієнтації на творчі цінності, професійні орієнтації, пов'язані з цінностями праці та її змісту, з естетичними цінностями, престижем професії, а також — матеріальними цінностями праці.

Як свідчить аналіз педагогічних досліджень та практика, процес формування професійних цінностей орієнтацій є складним, багатограним і досить динамічним.

Він зумовлений розвитком особистості самого учня, з одного боку, і впливом суспільних відносин, суспільного оточення, з іншого. Проте, можна стверджувати, що цей процес цілком керований. Однією з основних умов, які забезпечують успіх у роботі, що сприяє формуванню професійних ціннісних орієнтацій старших школярів на працю, є обґрунтована система соціально-педагогічного впливу, основу якого складає цілеспрямована діяльність школи, сім'ї, трудових колективів, підприємств і організацій. Встановлено, що на основі сформованих професійних ціннісних орієнтацій здійснюється реальний вибір виду майбутньої трудової діяльності, а знання закономірностей виникнення, розвитку і функціонування ціннісних орієнтацій дає можливість прогнозувати вибір випускниками професій, регулювати цей процес відповідно до особистісних якостей учнів і потреб суспільства у конкретних спеціальностях.

Праця як діяльність, спрямована на виробництво суспільнокорисних продуктів – матеріальних чи ідеальних, характеризується достатньо широким діапазоном цінностей, що функціонують у суспільній свідомості. До останніх відносять цілі, зміст і процес праці, її характер, умови, результати праці у конкретних видах діяльності.

На основі проведеного аналізу ми визначаємо професійні орієнтації як компонент структури особистості, що постійно розвивається. Вони виражають її суб'єктивне ставлення до

суспільно важливих цінностей професійної діяльності людей. Визначаючи сукупність професійних ціннісних орієнтацій учнів, ми виходимо з вікових особливостей особистості, в основі яких лежить інтерес до праці, його суспільнокорисна спрямованість, пізнавальні інтереси, прагнення до самоутвердження, а також з тих вимог, які визначені суспільством щодо підготовки учнів до праці.

Виходячи з цього, ми виділили такі групи цінностей вищого порядку: моральні, пізнавальні, творчі; пов'язані з процесом праці: естетичні, престижні, матеріальні, утилітарні.

Кожну групу професійних ціннісних орієнтацій школярів ми охарактеризували завдяки створенню ідеальної (теоретичної) моделі особистості учня. Характеристики орієнтацій виявляються у наступному.

Ціннісні орієнтації вищого порядку проявляються в емоційному ставленні учнів до трудових завдань, в яких усвідомлюється суспільна значимість виконаної роботи. Учні прагнуть виконувати роботу, яка принесе користь колективу, класу, школі.

Орієнтації учнів на моральні цінності у ставленні до виконаної роботи в колективі, у прагненні турбуватися про результати колективної праці, якість виконаної роботи.

Пізнавальні ціннісні орієнтації характеризують ставлення учнів до оволодіння трудовими вміннями і навичками, до розширення кругозору у процесі навчально-трудова діяльності, прагнення дізнатися про свої здібності.

Творчі ціннісні орієнтації висловлюють ставлення школярів до праці з елементами творчості, потребують виявлення самостійності та ініціативи.

Орієнтації на цінності, пов'язані з процесом праці за деякими видами навчально-трудова діяльності, характеризують ставлення учнів до виконаної роботи, яка потребує розумових і фізичних зусиль, бажання працювати з визначеними засобами: ручними чи механізованими, бажання глибше вивчати змістовність і перевагу їх для виконання роботи.

Орієнтації на естетичні цінності праці висловлюються у прагненні школярів до естетичного оформлення виробів, насолоди від результатів своєї праці.

Престижні ціннісні орієнтації характеризують прагнення школярів до виконання такої роботи, результати якої можна виділити в колективі, завоювати авторитет серед товаришів.

Орієнтації, спрямовані на утилітарні цінності, характеризують ставлення учнів до нетрудова, легкої праці, до виявлення влади над іншими членами колективу.

З метою виявлення структури професійних ціннісних орієнтацій і тенденцій їх розвитку нами було проведено констатуючий експеримент в 8-9 класах загальноосвітньої школи. В результаті опитування було виявлено, що із 81 цінності праці, представлених в анкеті, не можуть багатьох пояснити значна кількість учнів. Так, не розуміють суті такого поняття як гармонія праці і перспектива в житті 35 % опитаних, можливість проявити оригінальність у праці, можливість для творчості — 20 % учнів, удосконалення у праці, моральності, задоволення своїх естетичних потреб — 26 %. Крім того, старшокласники відчують труднощі, коли відповідають на запитання про те, що може приваблювати людину в тій чи іншій професії, навіть добре їм відомій. Низький рівень суджень показали учні у відповідях на запитання: «Що тебе приваблює у професії, яку ти хочеш обрати?» У більшості випадків не прослідковувались орієнтації на цінності, безпосередньо пов'язані з умовами, характером, результатами роботи.

Результати дослідження показали, що найбільшою привабливістю і в юнаків і дівчат на сьогодні щодо майбутньої професії користуються матеріальні цінності.

В той же час оцінка учнями цінностей, пов'язаних безпосередньо з трудова і професійною діяльністю: (пізнавальних, творчих, професійних, естетичних) свідчать про те, що вони користуються значно меншою популярністю.

Дані констатуючого експерименту показують недостатній рівень формування професійних ціннісних орієнтацій старшокласників, а отже, необхідністю є проведення такої роботи у більш ранньому віці, зокрема у процесі трудова підготовки як в урочний, так і в позаурочний час.

Література:

1. Казакина М.Г. Формирование ценностных ориентаций в коллективе старшеклассников // Сов. педагогика. - 1983. - № 3. - С. 69-72.
2. Павлютенкова З.М. Формирование профессиональных ценностей ориентаций у учащихся ПТУ: Дисс.

... канд. пед. наук. - К., 1985. - С. 215.

3. Игнатенко П.Р. Формирование профессиональных ценностных ориентаций старшеклассников в сфере обслуживания: Дисс. ... канд. пед. наук. - К., 1978. - С. 198.